

Erna Jurič*

*Šolska kronika štirirazredne ljudske šole
 v Šmartnem pri Litiji (4. 11. 1876–28. 7. 1904)*

*The school chronicle of the four-year primary school
 in Šmartno near Litija (4 November 1876–28 July 1904)*

Izvleček

Članek je posvečen 350-letnici ustanovitve prve šole v Šmartnem pri Litiji leta 1665.¹ V Zgodovinskem arhivu v Ljubljani hranijo Šolsko kroniko štirirazredne ljudske šole v Šmartnem pri Litiji, ki zajema obdobje od 4. novembra 1876 do 28. julija 1904. Pisali so jo nadučitelji in odstira pogled na osemindvajsetletno delovanje šole. Prvi nadučitelj Fran Serafin Adamič pričinja kroniko z obširnimi poročilom o slovesnosti ob otvoritvi novega šolskega poslopja 4. novembra 1876. V kroniki so popisana imena učiteljev in učiteljic, ki so poučevali v šoli, slovesnostih ob različnih praznikih in jubilejih cesarske družine.

Abstract

The article is dedicated to the 350th anniversary of the establishment of the first school in Šmartno near Litija in 1665. The Historical Archives of Ljubljana keep the school chronicle of the four-year primary school in Šmartno near Litija, which encompasses the period from 4 November 1876 to 28 July 1904. It was written by the head teachers and reveals the school's activities during those 28 years. The first head teacher, Serafin Adamič, begins the chronicle with an extensive report about the festivity celebrating the opening of the new school building on 4 November 1876. The chronicle includes the names of teachers who taught at the school and the festivities to mark various holidays and anniversaries of the imperial family.

Ključne besede: šolska kronika, štirirazredna ljudska šola Šmartno pri Litiji, Fran Serafin Adamič, šolsko leto, šolske slovesnosti

Key words: school chronicle, four-year primary school in Šmartno near Litija, Fran Serafin Adamič, school year, school festivities

* Erna Jurič, univ. dipl. zgodovinarica, bibliotekarska specialistka, Knjižnica Litija, Parmova 9, 1270 Litija, e-naslov: erna.juric@gmail.com

1 Nataša Kolar, Prispevek k zgodovini šolstva v Šmartnu pri Litiji med letoma 1800 in 1850, *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 59, 2011, št. 3, str. 518.

Uvod

Šolstvo v Šmartnem pri Litiji ima bogato tradicijo, saj njegovi začetki segajo v leto 1665, ko je v takratni enorazrednici poučeval Janez Assole.² Za potrebe trivialne šole so v prvi polovici 19. stoletja uporabljali najete sobe v zasebnih hišah.³ Šola je bila leta 1853 dvorazrednica,⁴ štiri leta pozneje pa je postala trirazrednica.⁵ Že leta 1861 je bila šola v poročilu o pridnosti dečkov in deklic poimenovana kot slovenska farna šola, ki jo je obiskovalo 357 učencev.⁶ Vodja farne šole je bil dekan Jožef Burger, ki je poleg kateheta poučeval verouk, vse ostale predmete v redni, nedeljski in ponavljalni šoli pa učitelj Fran Serafin Adamič.⁷ Pouk je potekal v prvem nadstropju nekdanje mežnarije⁸ na današnjem Staretovem trgu. Število učencev je v naslednjih letih naraščalo, zato so leta 1875 začeli graditi novo šolsko poslopje nasproti cerkve sv. Martina.⁹ Slovesna otvoritev novega šolskega poslopja je bila 4. novembra 1876. Hkrati je šola postala štirirazrednica. Kljub temu pa je pouk drugega razreda še vedno potekal v stari mežnariji.¹⁰ Kmalu so se pojavile težave, saj je bila šola očitno slabo grajena. Tako že Kmetijske in rokodelske novice z dne 17. avgusta 1878 prinašajo kratko vest o dopisu deželnemu odboru glede posojila iz deželnega in iz t. i. normalnega šolskega sklada, ki ga je šmarska občina potrebovala za popravilo »*podrtih stropov*« v šoli.¹¹ Za odobritev posojila za popravilo šole pa se je v kranjskem deželnem zboru zavzemal tudi litijski poslanec Luka Svetec.¹² V Šmartnem je bila že od nekdanj dobro razvita domača obrt (kovaštvo, kolarstvo, krojaštvo, čevljarstvo itd.) in trgovina. Leta 1841 je bila ustanovljena Knafličeva tovarna usnja, leta 1850 pa Izgorškova tovarna pohištva.¹³ Vse to je imelo najverjetneje vpliv tudi na odprtje šolske delavnice leta 1890, kjer so se dečki učili mizarstva in rezbarstva ter v letu 1898 obrtno-nadaljevalne šole.

- 2 SŠM, Šolska mapa Državna ljudska šola Šmartno pri Litiji, Kronika iz leta 1939: Nekaj iz kronike šmarske šole.
- 3 Nataša Kolar, Šolstvo v Šmartnem pri Litiji v prvi polovici 19. stoletja, *Argo*, 1994, št. 36/37, str. 19–21.
- 4 SŠM, Šolska mapa Državna ljudska šola Šmartno pri Litiji, Kronika iz leta 1939: Nekaj iz kronike šmarske šole
- 5 Ibid.
- 6 *Pridnost dečkov in deklic slovenske farne šole v Šmartnem pri Litiji v dokončanem šolskem letu 1861*. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-V5SQPSRT> (pridobljeno: 27. 3. 2015).
- 7 *Pridnost dečkov in deklic slovenske farne šole v Šmartnem pri Litii v dokončanem šolskem letu 1863*. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-VXX7R2MJ> (pridobljeno 17. 6. 2015).
- 8 Kolar 2011, str. 518.
- 9 SŠM, Šolska mapa Državna ljudska šola Šmartno pri Litiji, Kronika iz leta 1939: Nekaj iz kronike šmarske šole
- 10 Viktor Steska, Fran Serafin Adamič, *Vestnik prosvetnih zvez v Ljubljani in v Mariboru*, 10, 1929, št. 9–10, str. 75.
- 11 Naši dopisi. Iz seje deželnega odbora 10. avgusta, *Kmetijske in rokodelske novice*, 36, 1878, št. 33, str. 261.
- 12 Iz deželnih zborov. Kranjski deželni zbor, *Slovenski narod*, 13, 1880, št. 151, str. 2.
- 13 Stane Granda, Gospodarska in socialna podoba Šmartna v 19. stoletju, *Davorin Hostnik med Slovenijo in Rusijo: simpozij ob 150-letnici rojstva* (ur. Irena Gantar Godina, Magda Breznikar), Šmartno pri Litiji 2004, str. 16–17.

Fot. št. 1: Fotografija šole v Šmartnem iz leta 1938. Zgradba nekdanje šole je do današnjih dni ostala skorajda nespremenjena (hrani Slovenski šolski muzej, fototeka).

Šolska kronika štirirazredne ljudske šole v Šmartnem pri Litiji (Chronik der vierklassigen Volksschule zu St. Martin bei Littai) obsega obdobje od 4. novembra 1876 do 28. julija 1904.¹⁴ Do aprila leta 1884 je pisana v gotici in v nemščini, od junija 1884 do julija 1904 pa v slovenskem jeziku. Tiskana je bila v Ljubljani pri Miliču, vanjo pa so pisali nadučitelji Fran Serafin Adamič, Valentin Pin, Jurij Adlešič, Ivan Bartl, Jernej Černe in začasni vodje šole Janez Kermavner, Janez Bele in Karol Pikel. Kronika ima popisanih 96 neoštevilčenih strani.

Otvoritev novega šolskega poslopja

Šolska kronika se prične z obširnimi poročili nadučitelja Frana Serafina Adamiča o slovesnosti ob otvoritvi novega šolskega poslopja 4. novembra 1876. Zapisal je: »4. novembra 1876 je bilo novo šolsko poslopje v Šmartnem pri Litiji slavnostno odprto in

¹⁴ SI ZAL, LIT 30 Osnovna šola Franc Rozman – Stane, MF 60 Šolska kronika štirirazredne ljudske šole Šmartno pri Litiji.

*predano svojemu namenu ...*¹⁵ Otvoritvene slovesnosti so se udeležili številni odlični gostje – predstavniki deželne oblasti in litijskega okrajnega glavarstva: deželni predsednik Widmann, litijski okrajni glavar Vesteneck, deželni glavar Kaltenegger, okrajni glavar Franz Schoenwetter, deželni šolski inšpektor Raimund Pirker in okrajni šolski inšpektor Johann Eppich. Visoke goste so med pokanjem možnarjev in potrkavanjem zvonov sprejeli občinski veljaki z županom na čelu, učitelji, šolarji, vaščani in drugi. Sledila je slovesna maša, po kateri je dekan Jakob Rus posvetil praznično okrašeno šolsko poslopje in njegovo notranjost. V učilnici prvega razreda so sledili slavnostni nagovori predsednika krajevnega šolskega sveta barona Rudolfa Apfaltrerna, deželnega predsednika viteza Widmanna, deželnega glavarja viteza Kalteneggerja in deželnega šolskega inšpektorja Raimunda Pirkerja. Iz govorov lahko razberemo, da je bila šola zgrajena z občinskimi sredstvi, z znatnimi sredstvi iz normalnega šolskega sklada in z državno pomočjo. Vsi govorniki so poudarili pomen nove šole za kraj, hkrati pa so učiteljem položili na srce, naj s svojim delom in zgledom prispevajo k utrditvi in zvestobi cesarstvu, otrokom pa vzbudijo ljubezen in navezanost na vladarsko rodbino. Na koncu slovesnosti so si zbrani ogledali še posamezne šolske prostore in učiteljska stanovanja.

Učiteljstvo

V naslednjih osemindvajsetih letih delovanja šole, popisanih v kroniki, se je v šoli vrstilo 36 učiteljev, učiteljic in katehetov,¹⁶ ki so se pogosto menjavali. Zapisi o njih so skopi, večinoma kronika omenja njihov prihod v šolo, učiteljsko mesto ter njihovo premestitev v drugo šolo. Največ podatkov sta kronista namenila le nadučiteljema Franu Serafinu Adamiču in Ivanu Bartlu ob njuni smrti. Svojo učiteljsko pot je v šmarski šoli začel tudi slovenski pesnik, pisatelj, dramatik in prevajalec **Anton Funtek**, ki je kot začasni učitelj službo nastopil v šolskem letu 1881/1882. Učil je do septembra 1884, ko je odšel v štirirazredno šolo v Šentvid pri Stični.

Vodstvo nove ljudske šole je kot prvi imenovani nadučitelj prevzel **Fran Serafin Adamič**, ki je še leta 1874 v trirazrednici učil sam.¹⁷ Z izgradnjo štirirazredne šole pa so leta 1876 učiteljsko službo nastopili še začasni učitelj **Janez Kermavner**, ki je učil tretji razred, **Adalbert (Vojteh) Ribnikar** drugi razred in prvi razred prva učiteljica v Šmartnem, **Marija Malec**. Četrty razred je poučeval Adamič.

Med najpomembnejše in najzaslužnejše učitelje v Šmartnem nedvomno sodi že zgoraj omenjeni **Fran Serafin Adamič**,¹⁸ ki je tu poučeval osemindvajset let. Rodil se

15 Ibid, str. 1.

16 Glej tabelo št. 1 v Dodatku.

17 *Imenik šolskih oblastnij, šol in učiteljev po Slovenskem t. j. na slovenskem Štajerju, Kranjskem, sl. Korotanu, Primorskem in slov. Ogerskem*, v Ljubljani: Slovensko učiteljsko društvo, 1874, str. 70.

18 Viktor Steska: Fran Serafin Adamič, *Vestnik prosvetnih zvez v Ljubljani in v Mariboru*, 10, 1929, št. 9–10, str. 74.

Fot. št. 2: *Nadučitelj Fran Serafin Adamič*
(Steska Viktor: *Fran Serafin Adamič,*
Vestnik prosvetnih zvez v Ljubljani in v
Mariboru 1929, št. 9–10, str. 75).

Šmartnem, je zapisal: »Med petjem je dajal Adamič znamenja za padec in porast glasov in pesem je valovila po učilnici, in če so bila okna odprta, tudi po vasi. Ljudje so mimogrede postajali in ginjeno poslušali blagoglasno otroško petje. Menim, da se tedaj v Sloveniji po šolah ni nikjer lepše pelo ...«. ²¹ V kroniki je zapisano, da gre največ zaslug za razširitev šole v štirirazrednico prav Adamiču, ki je pogosto z lastnim denarjem priskrbel šolsko opremo in učne pripomočke. Prištevali so ga med »najinteligentnejše«, »najbolj odlične in vešče učitelje na Kranjskem«. ²²

je 4. septembra 1829 v Ljubljani. Prvo učiteljsko službo je nastopil leta 1847 v Škofji Loki, leta 1849 pa prišel v Šmartno na takratno enorazrednico v stari mežnariji. Kljub neredni in slabi plači je več kot 300 učencev učil sam po 42 ur na teden¹⁹ in na željo staršev tudi nemščino. S tedanjim dekanom in hkrati okrajnim šolskim nadzornikom Jožefom Burgerjem sta se dobro razumela. Oba sta bila velika domoljuba, navdušena za slovensko pesem. Imel je izreden posluh, prav tako se je neprestano glasbeno izpopolnjeval. Že v Ljubljani je orglal v cerkvi sv. Petra, pri sv. Jakobu in v Trnovem.²⁰ Bil je skladatelj, vodja različnih glasbenih in pevskih skupin ter ustanovitelj šmarske čitalnice leta 1872. Njegove skladbe so izhajale tudi v Učiteljskem tovarišu. Poleg poučevanja je opravljal še delo organista v župnijski cerkvi, bil vodja cerkvenega zbora in tudi v šoli je skrbel za odlično petje. Teolog, kulturni in umetnostni zgodovinar Viktor Steska, ki je tretji in četrti razred obiskoval v

19 Pridnost dečkov in deklic slovenske farne šole v Šmartnem pri Litii v dokončanem šolskem letu 1864. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-WKCU6RYV> (pridobljeno: 27. 3. 2015).

20 Viktor Steska, Fran Serafin Adamič, *Vestnik prosvetnih zvez v Ljubljani in v Mariboru*, 10, 1929, št. 11–12, str. 91.

21 Steska 1929, str. 76.

22 Dopisi in novice. 22. decembra p. l. (1877), *Učiteljski tovariš*, 18, 1878, št. 1, str. 16.

Ko se je 22. decembra 1877 zjutraj od jutranje maše vrnil domov, ga je zadela možganska kap.²³ Pogreba 24. decembra so se udeležili učenci vseh štirih razredov, učenci iz litijske šole, uradništvo, okrajni šolski svet, prijatelji in vsi vaščani.

V krajevno in šmarsko šolsko zgodovino pa so se s svojim delovanjem na področju šolstva, s kulturnim in javnim udejstvom zapisali še nadučitelj **Jurij Adlešič** (poučeval od 1885 do 1895) in **Ivan Bartl** (poučeval od 1884 do 1900) ter učiteljica **Kristina Demšar**, ki je poleg Frana Serafina Adamiča v Šmartnem poučevala najdlje, dvaindvajset let.²⁴ Poučevali so v istem obdobju, ob koncu 19. stoletja, v času zaostrenih nacionalnih odnosov med Slovenci in Nemci, ki so skušali svoj vpliv čim bolj okrepiti tudi na šolskem področju. Sadovi njihovega delovanja (pevska, tamburaška in gasilska tradicija) v Šmartnem pa so vidni še danes, zato je prav, da jih izpostavim.

Jurij Adlešič²⁵ je v Šmartno prišel iz Vipave. Kot nadučitelj in vodja šmarske šole je služboval od februarja 1885 do 1895. Bil je velik domoljub, zelo priljubljen in spoštovan med ljudmi in šolsko mladino. Na njegovo pobudo je bila leta 1885 ustanovljena požarna bramba,²⁶ katere načelnik je bil. Na podlagi odloka c. kr. deželnega šolskega sveta je bil septembra 1895 imenovan za nadučitelja in vodjo štirirazredne ljudske šole v Krškem. Ob njegovem odhodu v Krško je v časopisu Slovenec izšla pisna zahvala,²⁷ v kateri so se učenci iz šolskih let 1885–1887 zahvalili odhajajočemu nadučitelju za njegov trud, ljubezen in prijaznost do učencev.

Po odhodu Jurija Adlešiča je začasno vodstvo šole 3. oktobra 1895 prevzel **Ivan Bartl**.²⁸ C. kr. deželni šolski svet ga je 31. julija 1897 imenoval za nadučitelja in vodjo šole. Bil je izjemno glasbeno in pevsko nadarjen. Po njegovem prihodu v Šmartno so kmalu začele nastajati manjše pevske skupine. Leta 1890 je ustanovil pevsko društvo Zvon²⁹ in leta 1892 prvi tamburaški orkester na Kranjskem, oba delujeta še danes. Šolska kronika ob različnih slovesnostih omenja, da so pod njegovim vodstvom »*šolarji in šolarice prav spodbudno in izbrano peli*«. Za večglasni šolski zbor je skomponiral številne skladbe, a se niso ohranile. Umrli je 16. julija 1900 v starosti 40 let. Njegova priljubljenost med ljudmi se je izkazala na »*veličastnem*« *pogrebu*, ki se ga je udeležila »*velika množica pevskega ljudstva, šmartinska in litijska šolska mladež, večina litijskih c. kr. uradnikov, šmartinsko in litijsko pevsko društvo, šmartinska požarna bramba in skoro*

23 Ibid.

24 Minka Kalinova, Kristini Demšarjevi v spomin, *Učiteljski tovariš*, 80, 1940, št. 38, str. 2.

25 Umrli 16. aprila 1930 v Krškem.

26 Sonja Perme, Jože Sinigoj, Jurij Adlešič, *Prostovoljno gasilsko društvo Šmartno pri Litiji: 130 let* (ur. Sonja Perme, Domen Merzel), Šmartno pri Litiji 2014, str. 10.

27 Zahvala, *Slovenec*, 23, 1895, št. 253, str. 4.

28 SI ZAL, LIT 30 Osnovna šola Franc Rozman – Stane, MF 60 Šolska kronika štirirazredne ljudske šole Šmartno pri Litiji, str. 58.

29 *Pevsko društvo Zvon Šmartno pri Litiji: 1890 – 1980* (ur. Boris Žužek), Šmartno pri Litiji 1980, str. 8–9.

Fot. št. 3: Kristina Demšar (hrani Domoznanska zbirka Knjižnice Litija).

»... Bil je skrben oče, vesten učitelj, nedosegljiv pevovodja, ljub prijatelj in zvest tovariš ... Bil je že ves izmučen, bledih lic, velega obraza, po katerem je razlita bol, vendar je vztrajal na svojem mestu, se trudil, da bi iz tebe, ljuba mladina, naredil verne kristjane, dobre, spoštene, svoj rod ljubeče ljudi. Pozabil je svoje trpljenje, ako je vedel, da je seme padlo na rodovitna tla ... Težko nam je, dragi Ivan, zapustiti tvojo gomilo ... tolaži nas pa tudi prepričanje, da se te bode hvaležni narod še spominjal, ko se bodemo vsi navzoči vlegli v hladni grob k večnemu počitku.«³¹

Kristina Demšar³² je v Šmartnem poučevala od aprila 1887. Bila je navdušena narodnjakinja in je sodelovala tako pri litijsko-šmarskem Sokolu kot pri pevskem društvu Zvon, ki jo je kasneje razglasil tudi za častno članico. Bila je marljiva sodelavka podružnice Družbe

sv. Cirila in Metoda v Litiji. Kot šmarska učiteljica se omenja še leta 1912.³³ Upokojila se je leta 1923 in se preselila na Bled, kasneje pa v Ljubljano. Umrla je 29. aprila 1940.

K učnemu osebju so vseskozi šteli tudi učitelje verouka oz. katehete. Od šolskega leta 1886/1887 navaja kronika naslednje katehete, večinoma beneficiate: **Rok Merčun**, kaplan, ki je v tem šolskem letu odšel v Tržič; **Marko Pakiž** je prišel iz Št. Jurija pod Kumom; **Konrad Tehter**, ki je leta 1891 odšel na Ig; namesto njega je prišel novomašnik **France Pavlič** iz Podgorja pri Kamniku, leta 1896 je odšel v Kranj; nadomestil ga je **V. Kochler**; katehetsko mesto je septembra 1897 zasedel **Ivan Trpin**, ki je bil prej kaplan in katehet v Tržiču in na Igu.

30 SI ZAL, LIT 30 Osnovna šola Franc Rozman – Stane, MF 60 Šolska kronika štirirazredne ljudske šole Šmartno pri Litiji, str. 80.

31 Ibid., str. 80–82

32 Kalinova 1940, str. 2.

33 Adresar: splošna naslovna knjiga za Kranjsko 1912, II. (ur. Mulley & Kamenšek), V Ljubljani: Mulley & Kamenšek, 1912, str. 44.

Šolsko leto

O poteku pouka kronika ne navaja nikakršnih podatkov. Predmetnik za ljudske šole v tem obdobju je po zakonu iz leta 1869 obsegal: verouk, jezik, računstvo, najpomembnejše iz prirodoznanstva, zemljepisa in zgodovine, pisanje, petje, geometrijsko oblikoslovje, telovadbo za dečke in ročna dela ter gospodinjstvo za deklice.³⁴ Telovadbo je učil Janez Kermavner,³⁵ ženska ročna dela pa v kroniki za leto 1904 omenjena Marica Meško. Pouk je potekal v slovenskem jeziku. Slovenski narod je 20. septembra 1884 poročal o peticiji šmarske občine deželnemu šolskemu svetu o uvedbi poldnevnega pouka namesto celodnevnega in o omejevanju učenja nemškega jezika, češ naj se »*odpravi nemščina tako, da se je bodo učili samo tisti, katerih stariši bi to zahtevali.*«³⁶ Delo v šoli so večkrat letno nadzorovali deželni,³⁷ okrajni³⁸ in krajevni³⁹ šolski inšpektorji.

Šolsko leto se je sprva pričevalo v začetku oktobra ali sredi novembra s sv. mašo k sv. Duhu v župnijski cerkvi. Od leta 1881 do 1903 pa se je začetek šolskega leta pričeval sredi septembra in se ponavadi končal konec julija ali avgusta z zahvalno mašo in razdelitvijo šolskih naznanil. Včasih so imeli tudi krajšo slovesnost, na kateri so bili odlični in pridni učenci pohvaljeni. Ob koncu šolskih let 1878/1879, 1881/1882 in 1882/1883 kronika omenja tudi javna izpraševanja ali »*skušnje*«, na katerih so pred starši in ostalim občinstvom pod vodstvom okrajnega veljaka preverjali znanje, ki so ga učenci pridobili med letom. Preverjanje znanja je potekalo dopoldan od 9. do 12. ure in popoldan od 14. do 18. ure. Leta 1879 je na koncu izpraševanja baron Rudolf Apfaltrern za obdaritev najmarljivejših učencev izročil vodji izpraševalne komisije, okrajnemu šolskemu inšpektorju baronu Benu Taufererju, deset srebrnih goldinarjev.

Najbolj slovesno se je zaključilo prvo šolsko leto v novi šoli. Tako so se, kot je zapisano v kroniki 16. avgusta 1877, otroci s starši že navsezgodaj zbrali pred praznično okrašeno šolo. Od tu so v sprevodu, z zastavami na čelu, odšli v župnijsko cerkev k zahvalni maši. Nato so se vrnili v okrašeno učilnico prvega razreda, kamor so prišli tudi okrajni šolski inšpektor baron Tauferer, predsednik krajevnega šolskega sveta Apfaltrern in drugi gostje. Po nagovoru nadučitelja Adamiča je sledila ljudska himna in govori odhajajočih šolarjev v slovenskem in nemškem jeziku. Po prebranih in zapetih pesmih se je dopoldanska slovesnost zaključila s podelitvijo obvestil o uspehu. Ob tej

34 Janez Cvirn, Zakon o osnovni šoli, *Slovenska kronika XIX. stoletja 1861–1883* (ur. Janez Cvirn et al.), Ljubljana 2001, str. 191.

35 Steska 1929, str. 76.

36 Petición šmartinske občine, *Slovenski narod*, 17. 1884, št. 217, str. 2.

37 Raimund Pirker (1876/1877–1883/1884), Jakob Smolej (1885/1886), Jožef Šuman (1892/1893).

38 Baron Beno Tauferer (1876/1878–1887/1888), Josip Bezljaj (1888/1889–1893/1894), Fran Gabršek (1894/1895), Andrej Šest (1895/1896–1899/1900), Anton Maier (1901/1902), Ljudevit Stiasny (1902/1903–1903/1904).

39 Dekan Jakob Rus (1879/1880), dekan Ivan Lavrenčič (1901/1902), dekan Anton Žlogar (1902/1903–1903/1904).

priložnosti so odprli tudi razstavo učnih pripomočkov in izdelkov šolarjev, ki je bila množično obiskana. Ob treh popoldne pa se je s prihodom sindikalne godbe iz Zagorja pravo praznovanje šele začelo. Iz šolskega poslopja so se učenci z zastavonošami odpravili proti gradu Grmače, ki je bil v lasti rodbine Apfaltrern. *»Ko so prispele pred grad, so se ustavili, s pesmijo pozdravili barona Apfaltrerna in se nato odpravili na čudovit senčen travnik, ki ga je dal gospodar gradu pokositi prav za ta dan. Pod močnimi hrasti, na katerih so v lahmem vetriču svečano plapolale raznobarvne zastave«,*⁴⁰ so postavili tabor, telovadili in peli, za veselo razpoloženje pa je poskrbela sindikalna glasba. Po malici (hladna pečenka, kruh, vino in sok) so na postavljenem odru šolarji deklamirali in se na koncu baronu Apfaltrernu zahvalili za uporabo igrišča. V mraku so se vrnili pred šolo, kjer se je *»ob slavnostnem streljanju iz možnarjev in velikem navdušenju razlegala ljudska himna. Da bi bil zaključek šolskega praznika še lepši, so zvečer prižgali še ognjemet in v čast visokih gostov priredili plesni venček, kar je trajalo do zgodnjih jutranjih ur. Šele ko se je začelo daniti, so se ljudje začeli razhajati z željo, da bi kmalu imeli priložnost doživeti podoben praznik.«*⁴¹

Med šolskim letom so se otroci udeleževali skupnih šolskih spovedi in obhajil, procesij v spremstvu učiteljev na god sv. Marka (v Vintarjevcu), na veliko soboto, na križev teden in na dan sv. rešnjega telesa. Veliko pozornosti kronika namenja tudi obhajanju prvega sv. obhajila in sv. birmi. Posebno mesto je imelo tudi praznovanje godu šolskega zavetnika sv. Alojzija (21. junij). Ponavadi je obisku sv. maše v župnijski cerkvi ali v Jablanici sledila pogostitev otrok s štrucami, vinom in češnjami. Leta 1885 pa so po maši odšli na Grmače, kjer so peli, deklamirali in telovadili. Otrokom pa se je razdelilo nad 700 žemelj in rogljičev ter šest jerbasov češenj.⁴²

Za revne otroke je učiteljstvo pripravljalo tombole, ki so se, kot poroča kronika, odvijale na vrtu trgovca Josipa Jakliča, v gostilni Ignacija Zoreta ali na šolskem dvorišču. Tako so od izkupička tombole decembra 1882 osemindvajset otrok oskrbeli z oblačili. Denar za šolske pripomočke so prispevali tudi šolski dobrotniki. Tudi pevsko društvo Zvon je za potrebe ubožne mladine pod vodstvom Ivana Bartla julija 1896 priredilo *»krasni koncert pri katerem so sodelovali kot goslači tudi drugi učitelji iz okraja.«* Na predlog nadučitelja Bartla so v zimskih mesecih pod njegovim vodstvom odprli šolsko kuhinjo za revne otroke. Tako je od decembra 1895 do aprila 1896 obedovalo povprečno štirideset otrok. Tudi v naslednjem šolskem letu, od 1. decembra 1896 do konca marca 1897, so revnejši otroci dobivali hrano. Hrano je šola dobivala od dobrotnikov ali pa so zanjo denar prispevali premožnejši vaščani (tovarnar Franc Knaflič, gostilničar Ignacij Zore, trgovec Jožef Wakonigg, Brezovar Ivan).

40 SI ZAL, LIT 30 Osnovna šola Franc Rozman – Stane, MF 60 Šolska kronika štirirazredne ljudske šole Šmartno pri Litiji, str. 11.

41 Ibid., str. 12.

42 Ibid., str. 33–34.

Šolske slovesnosti

Šolske slovesnosti, namenjene praznovanju različnih jubilejev in osebnih praznikov cesarske družine, so potekale javno. Šolarji z učitelji so izvedli kulturni program, poleg pomembnih gostov (občinski in okrajni predstavniki, duhovščina) pa so na njih prisostvovali tudi vaščani.

Iz kronike povzemam slovesno praznovanje srebrne poroke cesarja Franca Jožefa I. in cesarice Elizabete leta 1879 ter praznovanje ob 50-letnici cesarjevega vladanja 30. julija 1898.

23. aprila 1879 so se zvečer zbrali šolarji in številni vaščani pred šolskim poslopjem. Strelji iz možnarjev in zvonovi so naznanili začetek slovesnosti in vsi so pohiteli domov osvetlit hiše. Na srednjem oknu šole je visel transparent z napisom »*Splošna ljubezen, Vdanost Vama K in Ca Slavo Jubilanta Preblaga*«. Ob 9. uri je strel iz možnarja oznanil prihod okrajnega glavarja Vestenecka s spremstvom. Takrat je štirinajst v belo oblečenih deklic stopilo na podstavek, na katerem sta bili sliki cesarja in cesarice, dve izmed njiju pa sta nad njima držali venec. Osvetljene so bile z bengaličnim ognjem. Pod vodstvom nadučitelja so vsi stali mirno in tiho, šestnajst šolarjev pa je v 4. razredu ob klavirski spremljavi zapelo himno. Ko so pri zadnji kitici himne mali pevci izgovorili imeni Franc Jožef in Lizabeta, je iz navdušene množice privrel trikratni vzklík »*živio*«. Okrajni glavar Vesteneck je na koncu nadučitelju Valentinu Pinu izrazil zadovoljstvo in priznanje za trud in prizadevnost. Naslednjega dne so se vsi šolarji ob 9. uri zjutraj zbrali v okrašenem razredu, kjer je nadučitelj Pin v prisotnosti predsednika krajevnega šolskega sveta Alojza Rusa in ostalih učiteljev šolski mladini spregovoril o pomenu praznika. Nato so ob vzklíkanju cesarju in cesarici zapeli praznično pesem. Po deklamiranju so zapeli ljudsko himno in nato vsi skupaj odšli v župnijsko cerkev k sv. maši. S tem se je slovesnost zaključila. Za uspelo predstavo v obliki živih slik pred šolskim poslopjem in dekoracijo šole je okrajni šolski svet nadučitelju Pinu podelil odlok o zahvali.

50-letnico cesarjevega vladanja pa je 30. julija 1898 šolska mladina praznovala na okrašenem vrtu znanega šmarskega trgovca Josipa Jakliča. Na slovesnost so prišli okrajni glavar Matija Grill, dekan Ivan Lavrenčič, uradništvo iz Litije in domače občinstvo. Dopoldne so se vsi otroci udeležili sv. maše, po kateri so bili pogoščeni s kavo in kruhom. Popoldne je sledil program na Jakličevem vrtu. »*Tu so na nalašč postavljenem odru deklamovali, in sicer Anica Knaflič, Rus, M. Benegalija, Leopolda Adamčič, Ana Božič, Fr. Ilovar »Štiri letni časi«; Franja Rován »Umirajoči oče«; Martin Juvan »V opomin petdesetletnice Nj. vel. Fran Jožefa I.«; Ana Ravnikar »Mejnik« in Marija Bartl »Nj. veličanstvo ob jubileju«. Vsi učenci, sosebno zadnje imenovana, deklamovali so svoje pesmi tako izbornó, da so bili poslušalci do solz ganjeni. Mej posameznimi točkami deklamacij peli so otroci 2 in troglasno pod vodstvom g. I. Bartl-na nastopne pesmi: »Moja Avstrija«, »V naravo«, »En hribček« in »Slovensko dekle«. Za tem je bila telovadba v prostih vajah in vajah na drogu pod vodstvom g. Jern. Černetá.« Sledili sta igri »V Rim«*

Fot. št. 4: Živa slika litijskih otrok: Slava cesarju Francu Jožefu! (Razne stvari. Naše slike. Slava cesarju Francu Jožefu!, *Dom in svet*, 7, 1894, št. 16, str. 512–513).

in »*Naš cesar*«.⁴³ Nadučitelj Bartl je nato v nagovoru spregovoril o pomenu slovesnosti. Na koncu so otroci zapeli cesarsko himno, potem pa je sledila še pogostitev z raznim »*pecivom, poviticami, sladčicami, kolači, svinjskim mesom, pečenko, kavo, sirom in vinom*«. Za pogostitev otrok so bili zaslužni predvsem krajevni šolski svet, dekan Ivan Lavrenčič, Franc Knaflič in Ivan Razboršek, ki so prispevali večje vsote denarja ali hrano, prav tako so prispevali darila za slovesnost tudi vaščani Šmartna.

Šolarji so imeli prost dan tudi na god cesarja Franca Jožefa I., 4. oktobra, in 19. novembra na god cesarice Elizabete. V ta namen je v župnijski cerkvi potekala slovesna maša, ki so se je udeleževali učenci v spremstvu učiteljev. Po smrti cesarice Elizabete (19. novembra 1898) so se udeleževali maš zadušnic. Na dan pogreba princa Rudolfa, 5. februarja 1889, je šolska mladina s črno prepreženo šolsko zastavo odkorakala k sv. maši. Na šolskem poslopju pa je velika črna zastava visela pet dni, od smrti do pogreba cesarjeviča.

43 Ibid., str. 70–71.

Šolski obisk

Pred letom 1886 statističnih podatkov o številu otrok, ki so obiskovali šolo, v kroniko niso zapisovali. Od šolskega leta 1886/1887 sledi obdobje enajstih šolskih let, ko so kronisti zabeležili število učencev v redni in ponavljalni šoli,⁴⁴ od šolskega leta 1892/1893 dalje pa tudi napredek oz. učni uspeh otrok konec šolskega leta (število »odličnih«, »dobrih«, »slabih« učencev in od 1894/1895 do 1896/1897 število »odličnih«, »sposobnih«, »nesposobnih« učencev in »nerazdeljeni« učni uspeh). Od šolskega leta 1897/1898 do šolskega leta 1900/1901 v kroniki ponovno ni statističnih podatkov. V šolskem letu 1900/1901 je nadučitelj Jernej Černe zapisal število »šolodolžnih« in »šoloobiskujočih« otrok v redni in ponavljalni šoli. Kljub temu, da je bilo obiskovanje šole obvezno, niso vsi otroci redno prihajali v šolo. Tako je v kroniko konec šolskega leta 1901/1902 zapisal, da je »vsakdanjo šolo zelo pridno« obiskovalo 220 otrok, »pridno« 31, »ne posebno pridno« 12 otrok in »zanikrno« 4 otroci. Omenja tudi, da je veliko hribovskih naselij,⁴⁵ kjer otroci »niso nikamor všolani«. Vzroki za neredno obiskovanje šole so bili delo na kmetiji, bolezn, slabe vremenske razmere (npr. izredno huda zima leta 1893 in poplave marca 1895), oddaljenost od šole itd. Vrata šole so se za krajši čas zaprla v času epidemij, ki so razsajale med otroki. Šolska kronika omenja epidemije ošpic (1881/1882, 1896/1897), koz (1882/1883), davice in škrlatinke (1886/1887). Kar mesec in pol (30. 3.–13. 5.) je bila leta 1889 šola zaprta zaradi epidemije koz, mumpsa in ošpic. Mumps in škrlatinka pa sta v šolskem letu 1895/1896 med otroki terjala pet življenj.

Na koncu bi lahko rekli, da je do novega mejnika v razvoju šmarskega šolstva prišlo z izgradnjo nove štirirazredne ljudske šole leta 1876. Pouk ni več potekal v »tesni grdi šoli«,⁴⁶ ampak v novih, večjih prostorih; povečalo se je število učiteljev, izboljšala se je kakovost izobraževanja. Osemletna šolska obveznost, ki je po letu 1869 zajela vse otroke, je bila na Kranjskem za podeželske otroke skrajšana na šestletno.⁴⁷ Tako so otroci do dopolnjenega štirinajstega leta obiskovali ponavljalno šolo. Vsestransko izobraženi učitelji (Adamič, Adlešič, Bartl, Demšar) so s svojo prizadevnostjo in z zavzetostjo v šoli, z domoljubjem in delom v javnem življenju ostali v spominu šmarskih prebivalcev do današnjih dni. Kronika nam daje vpogled tudi v vsakdanje življenje na podeželski šoli, ki je teklo po bolj ali manj utečenih tirih, razpeto med šolskim delom in različnimi cerkvenimi ter državnimi prazniki.

Šola je svojemu namenu služila do potresa leta 1963, ko je bila hudo poškodovana in so pouk v njej opustili. V poznejših desetletjih je bila v njej pekarna. Leta 2007

44 Glej tabelo št. 2 v Dodatku.

45 Zelenc, Bukovica, Jablanški Potok, Lazi, Bič, Bernadovec, Jagodnik, Liberga, Lupinica, Marsko, Preska, Reber, Rodni Vrh, Stara Gora, Tisje.

46 Dopisi. Iz Šmartnega pri Litiji, *Slovenski narod*, 9, 1876, št. 271, str. 3.

47 Jože Ciperle, Andrej Vovko, Stane Okoliš: *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja. II. (od 1848–1918)*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1999, str. 66.

pa se je med njene stene ponovno vrnil duh izobraževanja in kulture, saj je po prenovi dobila prostore v prvem nadstropju Krajevna knjižnica Šmartno pri Litiji.

Dodatek

Tabela št. 1: Pregled učiteljev in učiteljic, zbranih po kroniki, ki so poučevali od leta 1876 do leta 1904:

Ime in priimek	Položaj	Leta službovanja
Fran Serafin Adamič	nadučitelj od leta 1876	1849–1877
Janez Kermavner	začasni učitelj, začasni vodja	1876–1878
Adalbert (Vojteh) Ribnikar	začasni učitelj	1876–1877
Marija Malec	časna učiteljica	1876–1877
Justina Golč	časna učiteljica	1877–1879
Janez Bele	začasni učitelj, začasni vodja	1877–1879
Ignacij Zor	pomožni učitelj	1878 (marec–julij)
Avgust Hoeger	začasni učitelj	1878–1879
Valentin Pin	nadučitelj	1878–1885
Jakobina Naglas	časna učiteljica	1879–1881
Amalija Drenik	časna učiteljica	1879–1881
Carl (Karol) Strel	začasni učitelj, stalni učitelj	1880–1884
Anton Funtek	začasni učitelj	1881–1884
Pavla Pfeifer	časna učiteljica	1881–1883
Antonija Janočna	stalna učiteljica	1884–1888
Ivan Toman	učitelj	1884–1885
Luka Blejec	začasni učitelj	1885–1886
J. Pišel	absolvirani učiteljski pripravnik	1887 (januar–februar)
Jurij Adlešič	nadučitelj	1885–1895
Kristina Demšar	stalna učiteljica	1887–1912?
Ivan (Janez) Bartl	stalni učitelj, nadučitelj	1884–1900
Aleksandrina Adamič	stalna učiteljica	1889–1890
Karol Matajec	stalni učitelj	1891–1893
Helena Arko	stalna učiteljica	1894–1897
Ana Moos	stalna učiteljica	1897–1901
Jernej Černe	stalni učitelj, nadučitelj	1897–1904
Avgust Jensko	stalni učitelj	1901–?
Rudolf Pleskovic	začasni učitelj	1902–?
Karol Pikel	učitelj, začasni vodja	1900–?
Marica Meško	suplentinja	1904–?
Rok Merčun	katehet	?–1887
Marko Pakiž	beneficiat, katehet	1887–1890?
Konrad Tehter	beneficiat, katehet	1890–1891
Franc Pavlič	beneficiat, katehet	1891–1896
V. Kochler	katehet	1896
Ivan Trpin	beneficiat, katehet	1897–1902?

Tabela št. 2: Število učencev v redni in ponavljalni šoli od leta 1886/1887 do 1896/1897

Šolsko leto	Redna šola	Ponavljalna šola	Število učencev	Število učencev konec šolskega leta
1886/1887	313	79	392	-
1887/1888	337	-	337	-
1888/1889	330	89	419	-
1889/1890	340	103	443	-
1890/1891	356	106	462	-
1891/1892	365	91	456	-
1892/1893	360	106	466	338
1893/1894	357	109	466	341
1894/1895	349	114	463	328
1895/1896	335	92	427	315
1896/1897	285	99	384	283

Povzetek

Prispevek odstira drobec bogate šolske zgodovine v Šmartnem pri Litiji. Začetki šolstva segajo v leto 1665, ko je bil kot prvi učitelj omenjen Janez Assole. Šola do odprtja novega šolskega poslopja leta 1876 ni imela svojih prostorov. Pouk je sprva potekal v najetih prostorih zasebnih hiš in nazadnje v stari mežnariji, ki je zaradi vse večjega števila otrok postala pretesna. Leta 1876 je bila šola razširjena v štirirazrednico, ki jih v tistem obdobju na Kranjskem ni bilo veliko. Šolska kronika obsega obdobje od otvoritve nove šole leta 1876 do leta 1904. Do leta 1884 je bila pisana v gotici in v nemščini, nato v slovenskem jeziku. V kroniko so nadučitelji pisali o vseh pomembnih dogodkih, ki so se odvijali v šolskem letu. Med navedenim učiteljstvom so neizbrisen pečat, ne samo v šolstvu, ampak tudi na področju narodnega gibanja in bogate kulturne dediščine v Šmartnem zapustili Fran Serafin Adamič, Jurij Adlešič, Ivan Bartl in Kristina Demšar. V šoli so razsajale številne otroške bolezni, ki so danes praktično izkoreninjene, takrat pa so med otroki zahtevale tudi življenja. Dobro razvita domača obrt in trgovina, prisotnost Knafličeve tovarne usnja in Izgorškove lesne tovarne so verjetno vplivale tudi na ustanovitev šolske delavnice za dečke, kjer so se učili mizarstva in rezbarstva, ter ustanovitev obrtno-nadaljevalne šole. Šolske slovesnosti ob cerkvenih in državnih praznikih ter praznovanja ob godovih in jubilejih cesarske družine izražajo povezanost šole s celotnim krajem. Šola je s svojim javnim kulturnim programom omogočila, da so na njih prisostvovali tudi prebivalci, ki so na svoj način pripomogli k lepšemu vzdušju, hkrati pa so s praznovanji utrjevali domoljubje in zvestobo cesarstvu.

Viri in literatura

Viri:

Domoznanska zbirka Knjižnice Litija

SI ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana, LIT 30 Osnovna šola Franc Rozman – Stane, MF 60.

Šolska kronika štirirazredne ljudske šole Šmartno pri Litiji.

SŠM – Slovenski šolski muzej, mapa šole Državna ljudska šola Šmartno pri Litiji, Kronika iz leta 1939: Nekaj iz kronike šmarske šole.

SŠM - Slovenski šolski muzej, fototeka, inv. št. 765.

Literatura:

Adresar: splošna naslovna knjiga za Kranjsko 1912, II. (ur. Mulley & Kamenšek), V Ljubljani: Mulley & Kamenšek, 1912.

Ciperle, Jože, Vovko, Andrej, Okoliš, Stane: *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja, II. (od 1848–1918)*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1999.

Cvirn, Janez: Zakon o osnovni šoli, *Slovenska kronika XIX. stoletja 1861–1883* (ur. Janez Cvirn et al.), Ljubljana 2001.

Dopisi. Iz Šmartnega pri Litiji, *Slovenski narod*, 9, 1876, št. 271.

Dopisi in novice. 22. decembra p. l. (1877), *Učiteljski tovariš*, 18, 1878, št. 1.

Granda, Stane: Gospodarska in socialna podoba Šmartna v 19. stoletju, *Davorin Hostnik med Slovenijo in Rusijo: simpozij ob 150-letnici rojstva* (ur. Irena Gantar Godina, Magda Breznikar), Šmartno pri Litiji 2004.

Imenik šolskih oblastnij, šol in učiteljev po Slovenskem t. j. na slovenskem Štajerju, Kranjskem, sl. Korotanu, Primorskem in slov. Ogerskem, V Ljubljani: Slovensko učiteljsko društvo, 1874.

Iz deželnih zborov. Kranjski deželni zbor, *Slovenski narod*, 13, 1880, št. 151.

Kalinova, Minka: Kristini Demšarjevi v spomin, *Učiteljski tovariš*, 80, 1940, št. 38.

Kolar, Nataša: Prispevek k zgodovini šolstva v Šmartnu pri Litiji med letoma 1800 in 1850, *Kronika : časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 59, 2011, št. 3.

Kolar, Nataša: Šolstvo v Šmartnem pri Litiji v prvi polovici 19. stoletja, *Argo*, 1994, št. 36/37.

Naši dopisi. Iz seje deželnega odbora 10. avgusta, *Kmetijske in rokodelske novice*, 36, 1878, št. 33.

Perme, Sonja, Sinigoj, Jože: Jurij Adlešič, *Prostovoljno gasilsko društvo Šmartno pri Litiji: 130 let* (ur. Sonja Perme, Domen Merzel), Šmartno pri Litiji 2014.

Peticija šmartinske občine, *Slovenski narod*, 17, 1884, št. 217.

Pevsko društvo Zvon Šmartno pri Litiji: 1890–1980 (ur. Boris Žužek), Šmartno pri Litiji 1980.

Pridnost dečkov in deklic slovenske farne šole v Šmartnem pri Litiji v dokončanem šolskem letu 1861. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-V5SQSRT> (pridobljeno: 27. 3. 2015).

Pridnost dečkov in deklic slovenske farne šole v Šmartnem pri Litii v dokončanem šolskem letu 1863. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-VXX7R2MJ> (pridobljeno 17. 6. 2015).

Pridnost dečkov in deklic slovenske farne šole v Šmartnem pri Litii v dokončanem šolskem letu 1864. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-WKCU6RYV> (pridobljeno: 27. 3. 2015).

Razne stvari. Naše slike. Slava cesarju Francu Jožefu!, *Dom in svet*, 7, 1894, št. 16.

Steska, Viktor: Fran Serafin Adamič, *Vestnik prosvetnih zvez v Ljubljani in v Mariboru*, 10, 1929, št. 9–10.

Steska, Viktor: Fran Serafin Adamič, *Vestnik prosvetnih zvez v Ljubljani in v Mariboru*, 10, 1929, št. 11–12.

Zahvala, *Slovenec*, 23, 1895, št. 253.